

1.01
Prejeto 8. 6. 2011

UDK 355.01: 341.231.14(497.4)"1914"

Damijan Guštin*

Vojno stanje kot suspenz demokratične ureditve in človekovih pravic : Avstro-Ogrska – slovensko ozemlje 1914

IZVLEČEK

Avtor proučuje, kako je v času pred prvo svetovno vojno zakonodajna Avstro-Ogrske urejala omejitve človekovih in državljanskih pravic v primeru vojne. Njihova osrednja točka, zakon o vojni službi, sta parlamenta (avstrijski, madžarski) sprejela oktobra in decembra 1912. Predvidena je bila omejitev pravic (političnega) združevanja, nadzor pošte, vojaška obveza za moško civilno prebivalstvo do 50. leta starosti, živino in potrebna materialna sredstva, uvedbo pristojnosti vojaških sodišč v primerih povezanih z varnostjo države, poseben režim na območjih bojev. Vsi predvidene ukrepe je državna oblast uvedla deloma še pred napovedjo vojnega stanja, deloma pa takoj po vojni napovedi Srbiji. V avstrijskem del države pa je prav tako pomembno vlogo imel tudi način uvedbe ukrepov, saj je bilo ministrskemu svetu in vladarju omogočeno uvesti te ukrepe brez potrditve parlamenta.

Ključne besede: Avstro-Ogrska, prva svetovna vojna, zakonodaja, vojna, parlamentarizem, slovenske dežele

ABSTRACT

STATE OF WAR AS A SUSPENSION OF DEMOCRATIC REGIME AND HUMAN RIGHTS: AUSTRO-HUNGARY – SLOVENIAN TERRITORY 1914

The author of the following contribution explores the manner in which the restrictions of the human and citizens' rights in case of war were set out by the Austro-Hungarian legislation before World War I. The main law – the military service act – was adopted by the Austrian and Hungarian parliaments in October and December 1912. It envisioned the restriction of rights to (political) association, mail monitoring, compulsory military service for men under 50 years of age, appropriation of livestock and necessary material resources, introduction of military court competences in cases related to state security, as well as a special regime in the territories where the fighting took place. All of the intended measures were introduced by the state authorities, partly before the declaration of war against Serbia and partly immediately after it. In the

* Dr., znanstveni sodelavec, Inštitut za novejšo zgodovino, Kongresni trg 1, SI-1000 Ljubljana; e-naslov: damijan.gustin@inz.si

Austrian part of the state the way in which these measures were introduced was also important, since the Council of Ministers and the ruler were enabled to introduce them without the support of the parliament.

Key words: Austro–Hungary, World War I, legislation, war, parliamentarism, Slovenian provinces

---

Uvod

Možnost izbruha vojne je v Evropi prvega desetletja 20. stoletja postajala stalnica evropske politike. Vedno večje napetosti med evropskimi velesilami, vezanimi z dvema vojaškima zvezama, trojno zvezo in antanto, »triplentento«, so državnim oblastem narekivale tudi priprave na mogoče vojno stanje. Organizaciji množičnih armad, mobilizaciji in zagotavljanju oborožitve, streliva in zalog za tolikšno armado¹ je sledilo tudi vprašanje, kako zagotoviti, da bo celotna država opremljanje tolikšnih razsežnosti kar najbolj skladno podprla.

V začetku 20. stoletja je mednarodna skupnost vojno nedvoumno pravno opredelila kot posebno stanje, v katerega vstopi država s svojim aktom – vojno napovedjo ali tudi brez te napovedi – nasproti drugi državi in v tem smislu tudi v mednarodni skupnosti. Države so leta 1899 na konferenci v Haagu sprejele prvo za države podpisnice zavezujočo kodifikacijo ravnanja v vojni, t. i. haška protokola in dve konvenciji, o vojskovanju na kopnem in vojskovanju na morju. Naslednja konferenca, sklicana leta 1907 v novem zaostrenem razmerju evropskih velesil, je le še precizirala doseženo.²

Vendar pa so države tako na mednarodni ravni v skladu z načelom suverenosti držav urejale le mednarodne vidike vojne. Od notranje zakonodaje vsake države je bilo odvisno, koliko in kako se bo prehod v vojno stanje in vojno samo odrazil tudi v notranjem pravnem in družbenem redu, in to tako v odnosu med državnimi organi in državljanji kot v odnosu med državljanji samimi. Temeljno izhodišče, ki so mu države pri tem sledile, je bilo, da je s posebnimi ukrepi treba pospešiti in za državno oblast poenostaviti proces odločanja z osredotočenjem v rokah suverena in izvršilne oblasti, zato pa je bilo treba poenostaviti (formalne) postopke odločanja in vodenja države – neodvisno od tega, koliko so pripadali demokratičnemu ali avtoritativnemu načinu odločanja. Poleg tega je bilo treba vpeti državljanje v vojne

---

¹ Siegfried Fiedler: *Taktik und Strategie der Millionenheerre : 1871–1914*. Bonn 1993, str. 67–88.

² Ivan Tomšič: *Vojno in nevtralnostno pravo*. Ljubljana 1942, str. 13, 18–21.

napore in povečati zagotovitev varnosti, to pa je bilo mogoče opraviti z omejitvami človekovih in državljanskih pravic; tistih seveda, ki sta jih je določali praksa in zakonodaja v evropskih državah. Zato so države po večini predvidele v svojem pravnem redu tako posebno zakonodajo, ki je lahko začela veljati ob vojni napovedi. Zakonodaja je po navadi zajemala tako gospodarske spremembe kot posebna kazenska določila v okviru pravnega sistema – bodisi kazenskega zakonika bodisi specialnih zakonov.

Pravne priprave Avstro-ogrske na vojno stanje

Avstro-Ogrska je bila v začetku 20. stoletja ustavna monarhija, dejansko je obsegala dve monarhiji z istim vladarjem, cesarjem in kraljem Francem Jožefom. Decembrska ustava, sprejeta leta 1867 (pet temeljnih državnih zakonov: o državnem zastopstvu, o temeljnih pravicah državljanov, o ustanovitvi najvišjega državnega sodišča, o sodni oblasti, o izvajanju vladne in izvršilne oblasti), je opredeljevala vse najpomembnejše vidike ustavnega reda.

Temeljni zakon o temeljnih pravicah državljanov je ponovno uzakonil vrsto tedaj v Evropi običajnih človekovih in državljanskih pravic, med katerimi so bile tudi pravice političnega delovanja in združevanja. Temeljna zakona o državnem zastopstvu in izvajanju vladne in izvršilne oblasti sta uvajala način vladavine, v katerem je imel pomembno vlogo parlament, vendar z ohranitvijo velike vloge monarha kot suverena. Parlamentarni sistem je predstavljal dvodomni državni zbor. Cesar je postavljaj vlado, imenoval ministre, vojaške voditelje in najvišje poveljnike, vendar moral ravnati v skladu z zakoni.³

Parlamentarni ustavni red pa je imel več varovalk, ki so omogočale ukrepanje vladi in cesarju v posebnih razmerah. Daleč najbolj znan in občasno široko uporabljan je bil člen 14 temeljnega zakona o državnem zastopstvu, ki je omogočal ministrskemu svetu ob pristanku vladarja sprejemanje zakonov v času, ko državni zbor ni zasedal.⁴ Prav grof Karl Stürkgh, ministrski predsednik od novembra 1911, je bil po navedbah poznavalcev izrazito nagnjen k pogosti rabi tega instrumenta, tudi zaradi vedno hujših blokad v delu parlamenta.⁵

Temeljni državni zakon o temeljnih pravicah državljanov pa je v svojem 20. členu določal, da je v času vojne dovoljeno uvesti suspenz določenih pravic državljanov. Na tej podlagi je država izdelala v svojem pravnem redu za primer vojnega stanja vrsto natančnih določb, ki jih je bilo treba ob vojni napovedi le uvesti. Dolgo prizadevanje državnega vrha za podrobnejšo izdelavo oblike suspenza, ki ga je do-

---

³ Janez Cvirn: Razvoj ustavnosti in parlamentarizma v habsburški monarhiji : dunajski državni zbor in Slovenci (1848–1918). Ljubljana 2006, str. 120–123.

⁴ Gernot D. Hasiba: Das Notverordnungsrecht in Österreich (1848–1917) : Notwendigkeit und Missbrauch eines »Staatserhaltenden Instrumentes«. Wien 1985, str. 200.

⁵ Hasiba, n. d., str. 201; Manfred Rauchensteiner: Der Tod des Doppeladlers : Österreich-Ungarn und der Erste Weltkrieg, Graz, Wien, Köln 1994 (dalje Rauchensteiner, Der Tod), str. 33.

voljeval omenjeni 20. člen temeljnega državnega zakona, je vodilo do izdelave zakona o vojni službi (Kriegsleistungsgesetz), ki ga je parlament Ogrske sprejel oktobra 1912, parlament avstrijske polovice pa decembra 1912.⁶

Pobuda za končno oblikovanje zakona o vojni službi je po vsej verjetnosti izvirala iz splošnih evropskih razmer »krize imperializma«, v kateri sta se obe politično-vojaški koaliciji medsebojno že precej zaostreno spopadali ter mnoge mednarodne probleme spremenili v krize in medsebojna soočenja. Vedno bolj je napovedovala vojna. Tangerski krizi leta 1905/06 in leta 1911 sta privedli do hudih zaostritev, ki so že kazale mogočo pot v medsebojne vojne napovedi, vendar so se ostri spori obakrat pomirili.⁷

Toda še pomembnejši so bili notranjepolitični vzroki. Zdi se, da je bila vojna balkanskih držav proti Turčiji poleti 1912 neposredni povod za hitro prenovo zakonov, nanašajočih se na vojsko in vojno. Po drugi strani ne moremo prezreti tudi že začetega procesa prenove vojaških zakonov iz prve polovice istega leta, ki še niso imeli spodbude v balkanski vojni, pač pa kvečjemu v splošnem mednarodnem položaju. Marca 1912 sta bila v parlamentarni postopek dana nova zakon o vojski (Wehrgesetz) in zakon o domobranstvu (Landwehrgesetz). V primerjavi z do tedaj veljavnim zakonom je bila s predlogom zakona predvidena krajša vojaška obveza – dvoletno služenje v pehoti, triletno v topništvu in konjenici, štiriletno v mornarici. Druga pomembna zakonska sprememba, sicer vsakoletni boj z delegacijama, je bilo povečanje letnega kontingenta nabornikov.⁸

Predlagatelji – vlada v imenu cesarja – so po navadi menili, da morajo biti zakoni, povezani z vojaškimi zadevami, sprejeti elegantno v nespremenjenem besedilu, kar je ustvarjalo dodaten pritisk na poslance. Po trimesečni razpravi je zakona sprejel najprej ogrski parlament, nato pa konec junija 1912 tudi cislajtanski parlament na Dunaju.⁹

Slovenske politične stranke so se glede obeh zakonov odločale različno. Najšibkejši – socialni demokrati so jih zavračali, se zavzemali za federalizacijo vojske in njeno pretvorbo v oboroženo ljudstvo. Najmočnejša Slovenska ljudska stranka pa je svojo parlamentarno vlogo odigrala kot trgovalka – brezpogojno podporo novemu zakonu je vložila v upanju, da jo bodo – in Slovence sploh – v krogu prestolonaslednika Franca Ferdinanda in vojaškem vrhu spoznali kot zvesto in proavstrijsko. V postopku sprejemanja zakona se je najbolj izpostavil vitez Josip Pogačnik, ki je bil tedaj tako predsednik odbora za obrambo v parlamentu kot eden od podpredsednikov poslanske zbornice. V ozadju pa je na vse kriplje v prid sprejetju zakonov deloval Ivan Šušteršič, ki je bil poleg tega, da je bil vodja poslanskega

⁶ Rauchensteiner, *Der Tod*, str. 34–35.

⁷ A. Dž. P. Tejlor: *Borba za prevlast u Evropi 1848–1918*. Sarajevo 1968, str. 391–436.

⁸ Rok Stergar: *Slovenci in vojska, 1867–1914 : slovenski odnos do vojaških vprašanj od uvedbe dualizma do začetka prve svetovne vojne*. Ljubljana 2004 (dalje Stergar, *Slovenci in vojska*), str. 218–220.

⁹ Prav tam, str. 221.

kluba, tudi v prijateljskem razmerju z ministrskim predsednikom Karlom Stürkghom. Najbolj politično sporno je bilo strankino podpiranje ohranitve nemškega jezika kot edinega jezika poveljevanja in uradovanja tako v skupni vojski kot v domobranstvu.¹⁰

Jesenski manever vlade in cesarja za sprejetje novega svežnja vojnih zakonov se je začel v zelo napetih razmerah. Balkanska vojna je povzročila pravi notranje-politični pretres, ki ni bil brez vojaških posledic. Ob otvoritvi jesenskega zasedanja parlamenta je ministrski predsednik Stürkgh skupaj z zunanjim ministrom celo preverjal, ali se bo Avstro-Ogrska sploh lahko izognila vojni.¹¹ Vojna na Balkanu se je razvila v zmagoviti pohod malih balkanskih držav in tudi slovenski (politični) časopisi se niso hoteli izogniti vsaj prikritemu navdušenju nad njihovimi uspehi in turškimi porazom.¹² Oktobra 1912 vojakov zaradi ukrepov proti Rusiji niso odpustili v rezervo, temveč so vsaj za kratko povečali mirnodobno stanje armade na 620.000 mož. Novembra 1912 je vstop v vojno proti Srbiji visel v zraku. Močna struja v državnem vodstvu se je zavzemala za demonstracijo vojaške sile proti Srbiji. Zahteva za preventivno vojno proti Srbiji, ki je krožila v vrhu oblasti, zlasti potem ko je država leta 1908 anektirala Bosno in Hercegovino, je dobila nov zagon.¹³ Srbija in Bolgarija pa, opogumljeni s podporo Rusije, sta istega meseca še tvegali zaostritev z Avstro-Ogrsko in vojno s Turčijo nadaljevali.¹⁴ 7. decembra 1912 se je cesar strinjal z povečanjem sil 15. in 16. korpusa v Bosni in Hercegovini ter Dalmaciji s 40.000 na 100.000 mož, ne da bi izvedli mobilizacijo. Vojaški ukrepi, ki so trajali devet mesecev, so pomenili veliko povečanje izdatkov za vojsko – za tri četrtrine letnega proračuna za vojsko.¹⁵

V takih razmerah je konec novembra 1912 je ministrski predsednik Stürkgh načelnikom poslanskih klubov najavil, da vlada daje v zakonodajni postopek predloge novih zakonov in pričakuje, da bodo sprejeti zelo hitro:

- načrt zakona o vojni službi (Kriegsleistungsgesetz),
- načrt zakona o vpoklicu konj in vozov (Gesetz über Pferde- und Fuhrwerkstellung) in
- načrt zakona o posebnih pravicah vojske do »prebivališč« (Gesetz über den Unterhalt der Angehörige des Militärpersonen).¹⁶

¹⁰ Prav tam, str. 220–224.

¹¹ Slovenec, 23. 10. 1912, št. 244, str. 1, Državni zbor.

¹² Janko Pleterski: Avstrija in Slovenci leta 1912–1913. V: Kronika, 1975, št. 2, str. 110–114; glej tam navedeno literaturo.

¹³ Johann Bleicken: Svetovna zgodovina od začetkov do danes. Ljubljana 1981, str. 524; Rauchensteiner, Der Tod, str. 59.

¹⁴ Rauchensteiner, Der Tod, str. 21–22.

¹⁵ Prav tam, str. 22, 26.

¹⁶ Slovenec, 29. 11. 1912, 275, Državni zbor; Margarete Grandner: Kooperative Gewerkschaftspolitik in der Kriegswirtschaft : die freien Gewerkschaften Österreichs im ersten Weltkrieg. Wien-Köln-Weimar, Böhlau, 1992, str. 44. Časovni pritisk je bil načrtovan kot sredstvo, da bi državni zbor zakon sprejel in ga ne bi bilo treba uvajati kot cesarsko uredbo po nujnostnem paragrafu, čemur so se v vrhu oblasti vendarle želeli izogniti.

Predlogi vseh treh zakonov so urejali poglavitna odprta vprašanja uporabe virov civilnega prebivalstva v vojne namene države. Temeljna razlika v zasnovi najpomembnejšega, zakona o vojni službi, pa je bila, da so bile za oskrbo vojske in druge zadeve odgovorne občine, zdaj pa je to postalo osebna odgovornost. Brez podrobne analize je težko soditi, kaj je bilo v predlogih zakonov za civilno prebivalstvo bolj obremenjujočega, saj so sodobna mnenja precej različna.¹⁷ Tako je Slovenski narod presodil, da so »najnovejši vojaški zakoni /.../ nekaj strašnega. Prebivalstvu, zlasti še kmečkemu in delavskemu prebivalstvu, pa tudi vsem drugim slojem nalože ti zakoni grozna bremena.«¹⁸ Slovenčev poročevalec pa presodil, da se je javnost precej vznemirila, ko so predlagatelji najavili hitro obravnavo brez običajnega prvega branja in da bo ministrski predsednik zahteval sprejetje vseh treh zakonov v nespremenjenem besedilu in v najkrajšem času, v tednu dni.¹⁹ In čeprav ti vojni zakoni zaradi uvajanja vojaških služnosti, ki so prizadevale njihove volivce, zlasti kmečko prebivalstvo, Slovenski ljudski stranki niso mogli biti posebej ljubi, je Slovenčev poročevalec vse skupaj opravil z dvema suhima ugotovitvama, da so predloge zakonov časnikarji pograbili kot senzacijo, da pa se temu čudi, saj so taki zakoni (državi) potrebni.²⁰ Senzacije zaradi tega SLS nikakor ni nameravala storiti; sledimo lahko ponovitvi strankine politične drže izpred pol leta, kar sta opazila že Rok Stergar²¹ in Andrej Rahten,²² pred njima tudi drugi, da je namreč SLS poskušala s parlamentarno podporo vojaški stvari podobno kot spomladi istega leta pridobiti politične točke zlasti v prestolonaslednikovem krogu. Tako je tudi Slovenec v naslednjih dneh objavil le še dodatna pojasnila o vseh treh predlogih zakonov.²³

Parlamentarna razprava o zakonu je že pokazala skrajno zaostrenost v političnem preigravanju, tako v parlamentu kot v komentarjih v tisku. Proti sprejetju zakona se je organizirala že v justičnem odseku poslanske zbornice dolga obstrukcija, katere poglavitno breme so nosili češki radikalci. Vlada pa je s pomočjo vodstva parlamenta vztrajala, da je treba zakon čim prej spraviti skozi postopek, in grozila z uporabo nujnostnega paragrafa.²⁴

Liberalni Slovenski narod je kritični poudarek, kot smo videli, dal na socialno neprimernost predlaganih zakonov in ne na vprašanja omejevanja človekovih pravic in demokracije. In seveda, izpostavil je politično poniglavo ravnanje SLS, ki da je

¹⁷ Najpodrobnejši prikaz in presojo zakona je dala Margarete Grandner, n. d., str. 38–90. Njena presoja se vendar naslanja na odnos vojaških zakonov do sindikatov in sindikalnega delovanja. Rauchensteiner, *Der Tod*, str. 35–36, je svoj oris utemeljil na njeni presoji, dodal pa vojaške strokovne vidike.

¹⁸ Slovenski narod, 6. 12. 1912, 281, Dnevne vesti; Najnovejši trapisti.

¹⁹ Slovenec, 3. 12. 1912, 278, 2, Državni zbor, Nove armadne predloge.

²⁰ Slovenec, 29. 11. 1912, 275, Državni zbor.

²¹ Stergar, *Slovenci in vojska*, str. 220–226.

²² Andrej Rahten: *Slovenska ljudska stranka v dunajskem parlamentu : slovenska parlamentarna politika v habsburški monarhiji 1848–1914*. Celje 2001.

²³ Slovenec, 2. 12. 1912, 277, 2 Državni zbor; Armadne predloge.

²⁴ Prav tam.

popolnoma tiho. »Vse prebivalstvo je razburjeno, a klerikalni poslanci so se poskrili in se ne zganajo, da bi branili ljudsko korist.«²⁵ Pristajanje na omejitve državljanских pravic in izredne ukrepe je jasno izrazil Slovenčev dopisnik, po okoliščinah sodeč, eden od poslancev: »Ob vsaki vojski zahteva in dobi armada od prebivalstva, kar nujno potrebuje v obrambo države proti sovražniku. /.../ Sedanji načrt zakona šele določa, kaj more armada v slučaju mobilizacije ali vojske zahtevati od državljanov in za določeno plačo in odškodnino. In take zakone imajo že razne države. Torej ta zakon ni izjema za našo državo, pač pa izjemen, ker je namenjen le za slučaj večje mobilizacije ali vojske.«²⁶ Tako stališče se končno tudi ni razlikovalo od stališča liberalne strani, ki je enako uvidevno za koristi države na takšne omejitve pristala; ne le v parlamentu, pač pa tudi načelno.

»Vojaški absolutizem« leta 1914 in Slovenci

Poldrugo leto po sprejetju vojaških zakonov je po atentatu na prestolonaslednika Franca Ferdinanda 28. junija 1914 v Sarajevu izbruhnila nova zunanje-politična kriza, ki jo je avstro-ogrski državni vrh v odnosu do Srbije zaostroval do skrajnosti. Zunanje-politična kriza je bila tako ostra, da so mnogi napovedovali veliko verjetnost vojaškega spopada. Kriza se je stopnjevala pretežno del julija. Osrednja točka zaostritve in možnega povoda za vojno pa je bila preiskava o vpletenosti Srbije v atentat in končni avstro-ogrski ultimat Srbiji, po katerem bi morala Srbija do 25. julija 1914 do 18 h sprejeti vse točke ultimata.²⁷ Srbija se je končno, tri ure pred iztekom roka, ob podpori Rusije odločila za zavrnitev ultimata. Avstro-Ogrska je takoj nato prekinila diplomatske odnose s Srbijo in ob že začeti mobilizaciji v obeh državah 28. julija napovedala Srbiji vojno.

Zunanje-politična kriza se je vzporedno odrazila tudi v vzpostavitvi notranjega izrednega stanja. 23. julija zvečer sta zasedala ministrska sveta na Dunaju in v Budimpešti. Dnevni red obeh izrednih zasedanj je obsegal uvedbo »izjemnih naredb«, ki sta jih vladi lahko uvedli po 13. členu zakona o vojni službi. Ogrska vlada je za njihovo uvedbo morala imeti odobritev parlamenta.²⁸ Dunajska vlada je imela bolj proste roke. Parlament, ki sicer na zasedanje ni bil sklican že od marca 1914, njegovo naslednje zasedanje pa je bilo načrtovano za konec oktobra, je s sklepom ministrskega predsednika Stürckgha in potrditvijo cesarja 25. julija končal XXI. zasedanje. Z razpustom državnega zbora so poslanci izgubili imuniteto. Zaključena so bila tudi zasedanja deželnih zborov in tudi poslanci deželnih zborov so izgubili imuniteto.²⁹ Poslopje parlamenta na dunajskem Ringu je bilo v dveh mesecih po začetku vojne že začasno spremenjeno v lazaret.³⁰

²⁵ Slovenski narod, 6. 12. 1912, Dnevne vesti; Najnovejši trapisti.

²⁶ Slovenec, 19. 12. 1912, 292, Državni zbor; Nov rekord.

²⁷ Slovenski narod, 24. 7. 1914, 168, Avstrijski ultimat Srbiji.

²⁸ Slovenski narod, 24. 7. 1914, 168, Telefonska in brzojavna poročila.

²⁹ Slovenski narod, 27. 7. 1914, 171, Vojska ali mir?

³⁰ Rauchensteiner, Der Tod, str. 36.

Ministrski svet je 25. julija sam uvedel vrsto odredb, ki so izhajale iz predhodne pravne ureditve za primer vojne nevarnosti. Za njihovo uvedbo je preprosto uporabil že velikokrat (zlo)rabljen člen 14 temeljnega zakona o cesarjevem pooblastilu v »nujnostnih zadevah« (Notverodnungparagraph).³¹ Tega dne je takoj stopilo v veljavo pet cesarskih naredb, s katerimi je bila uvedena vojaška uprava (civilna uprava podrejena vojaškemu poveljniku) v vseh pokrajinah za mejo s Srbijo: Dalmaciji, Hercegovini, Bosni. Cesarska uredba je razširila pristojnost vojaških sodišč na vse politično motivirane prekrške in prestopke: veleizdajo, žalitev veličanstva, kršenje javnega miru, nastopov civilnih oseb proti vojaškim osebam, poškodovanja prometnih sredstev in sredstev zvez.³²

Ministrske odredbe so zadevale začasno razveljavitev določb temeljnih državnih zakonov o osebni svobodi, svobodi bivanja (»hišni pravici«, Hausrecht), pravici javnega zborovanja, pisemski tajnosti in svobodi tiska, o delovanju porotnih sodišč, določb o potnih listinah, uveljavitev zakona o vojni službi in pristojnosti vojaških oblasti v tiskovnih zadevah.³³ Pravno osnovo odvzema vrste osebnih pravic in svoboščin državljanom je dajal Zakon o suspenziji temeljnih pravic in izrednih razmerah (Ausnahmezustand), sprejet že davnega 5. maja 1869.³⁴ Ta je določal, da je v posebnih okoliščinah, ob uvedbi izrednega stanja, mogoče začasno razveljaviti državljanske svoboščine. Omejitve, ki jih je omogočal zakon o suspenziji temeljnih pravic in izrednih razmerah, je vlada dopolnila z določbo v uredbi, da se njegova veljavnost razširja na vse civilne osebe v kakršni koli funkciji na območju vojaških operacij.³⁵

Kar se tiče političnih pravic državljanov, jim je bila s tem odvzeta ali omejena predvsem pravica do političnega delovanja na javnih prostorih, močno povečana osebna odgovornost za javne politične izjave, možnost oblastnega manipuliranja in samovoljnosti pa močno povečana.

Zakonske okvire je izvršna oblast takoj uredila z vrsto izvedbenih določil. V okviru vojnega ministrstva so ustanovili Vojni nadzorni urad (Kriegsüberwachungsamt), ki je imel široka pooblastila pri izvajanju zakona o sistiranju temeljnih pravic in izrednih razmerah.³⁶

Po določbah zakona o vojni službi so zdaj postali vsi moški do starosti 50 let delovni obvezniki. Živina (konji) so postali predmet erarične zaplembe (zaplembe v korist države), enako so bili najeti ali odvzeti tudi avtomobili, vozovi ipd. Militarizirani so bili vsi za vojsko pomembni obrati. Vsi prestopki zoper zakon o vojni službi so prešli v pravno pristojnost vojaškega kazenskega zakonika in so jih

³¹ Hasiba, n. d., str. 152–153.

³² Reichgesetzblatt 156/1914, Janko Pleterski: Politično preganjanje Slovencev v Avstriji 1914–1917 : poročili vojaške in vladne komisije. Pripravil dr. Janko Pleterski. Ljubljana 1980 (dalje Pleterski, Politično preganjanje), Uvod, str. 5.

³³ Pleterski, Politično preganjanje, str. 6; Slovenski narod, 27. 7. 1914, 170, Vojska ali mir?

³⁴ Reichgesetzblatt 66/1869.

³⁵ Rauchensteiner, Der Tod, str. 24.

³⁶ Cvirn, n. d., str. 300.

dobila v svojo pristojnost vojaška sodišča.³⁷ Rauchensteiner je to ocenil kot stanje, v katerem si je država zagotovila diktatorska pooblastila, tako da »so bile človekove in državljske pravice zaradi vojaške potrebe tako dobro omejene kot bi bile odpravljene.«³⁸ Tak proces ni bil prav posebna izjema v sočasnem dogajanju v vojno stanje vstopajočih držav, je pa najbrž bil sploh prvič tako jasno predstavljen državljanom (javnosti).³⁹

Na Slovenskem ni bilo zaslediti kakršnega koli javno izraženega odpora proti uvedbi vojaških služnosti, izrednih razmer oziroma omejitev parlamentarnega delovanja. Časnikar v Slovenskem narodu si je dovolil le lapidaren uvodni stavek: »Z ozirom na vojno nevarnost je vlada izdala celo vrsto odredb, da ž njimi zagotovi notranjo varnost v državi.«⁴⁰ Vtis grozeče, a neizbežne vojne je obvladoval vse javno življenje: »Narodom širne Avstrije sedaj ne preostaja drugega kot da se v zavesti dolžnosti napram državi in vladarju pripravijo na žrtve, ki jih čakajo.«⁴¹ V tem pogledu jim je bila samoumevno, da »bo morda prešla vsa poveljniška oblast v edine roke vladarjeve, katerega oseba je narodom sveta ...«⁴²

Na domačem terenu se je namreč razplamtel (politični) spopad o odnosu do Srbije v novih razmerah in opredeljevanja do prejšnjega iskanja političnih zvez v južnoslovanskem prostoru, tudi v Srbiji. Zlasti Šušteršičev del VSLS je javno krenil v oster verbalni napad na Srbijo, medtem ko so se drugi, predvsem je to bilo značilno za liberalni tabor, le taktično odmaknili od prejšnjega južnoslovanskega povezovanja, se pa zgražali nad »sramnim početjem« VSLS.⁴³

Pregon političnih »sumljivcev«

Zelo kmalu se je pokazalo, da je bila odločitev o pripoznanju ali celo tihi podpori omejitvam državljskih svoboščin in političnih pravic precej kratkovidno dejanje, in to tako za državo kot (še posebej) za slovensko politiko. Tisto, kar se je razglašalo kot omejitev državljskih svoboščin v namen čim bolj učinkovitega vodenja vojne, je izpadlo kot nadaljevanje in celo zaostritev mednacionalnih nasprotij v novih razmerah in v novih razsežnostih.⁴⁴ Če so se pregoni sprva, julija, na ravni monarhije kazali predvsem kot izpadi proti srbskemu prebivalstvu v Bosni, se

³⁷ Rauchensteiner, *Der Tod*, str. 107.

³⁸ Prav tam, str. 107.

³⁹ V začetku avgusta 1914 je bil sklican nemški državni zbor. Po prestolnem govoru cesarja Wilhelma je državni zbor sklepal o odobritvi kredita za vojno v višini 5 milijard mark, nato pa je bil odložen do 24. novembra 1914. Slovenski narod, 5. 8. 1914, 180, Nemški državni zbor.

⁴⁰ Slovenski narod, 27. 7. 1914, 171, Vojska ali mir.

⁴¹ Slovenski narod, 25. 7. 1914, 169, Ure potekajo.

⁴² Prav tam.

⁴³ Janko Pleterski: *Prva odločitev Slovencev za Jugoslavijo : politika na domačih tleh med vojno 1914–1918*. Ljubljana 1971 (dalje Pleterski, *Prva odločitev*), str. 11–15.

⁴⁴ Dragan Matić: *Slovensko-nemški odnosi med I. svetovno vojno. V: Velika vojna in Slovenci*. Ljubljana 2005, str. 159–160.

je zelo kmalu pokazalo, da sta vojska in velenemško usmerjen del politikov omejitve ustavnih pravic in uvedbo izrednih razmer razumela kot svojo veliko priložnost obračunati s slovanskimi težnjami po vzpostavitvi nacionalne enakopravnosti v monarhiji, ki je bila ena od poglobitnih značilnosti desetletja pred vojno.⁴⁵

Nastopi oblasti z neenakim merilom proti državljanom različnih narodnosti so bili opaženi zelo hitro. Nekateri jih povezujejo z javnim nastopom kanclerja Nemčije Bethmann-Hollwega, ko je vojno označil za »odločilni boj med Germani in Slovani«. Vendar pa je bilo vprašanje neenakega nastopanja oblasti do različnih nacionalnih političnih gibanj oziroma celo njihovih legalnih političnih predstavnikov že dolgo pred začetkom vojne očitna praksa avstro-ogrskega političnega življenja in s tem tudi eno najpomembnejših vprašanj uresničevanja demokracije v državi, v cislajtanski in translajtanski polovici.

Med nacionalnim in državljanskim (preganjanjem)

Ena od zelo jasno opredeljenih tarč pregona je postala tudi slovenska politična in družbena elita, zlasti tisti njen del, ki se je izpostavljal v zagovarjanju idej nacionalne osamosvojitve v povezavi z južnoslovanskim prostorom. Trialistična ideja, zlasti pa stiki s Srbijo so postali »srbofilstvo«. Ko so vojska in civilne oblasti dobile z novo veljavnimi predpisi proste roke za aretacije v vročici prvih tednov vojne, so nastopili zoper tiste, ki so bili že pred vojno, vsaj v obdobju balkanskih vojn, na njihovih seznamih politično sumljivih.⁴⁶

Kmalu so začeli posegati tudi med nacionalno elito, veliko aretacij pa je zadevalo povsem navadne ljudi, ki so si dali duška ali so jim popustile zavore in so javno izrazili protimonarhično razpoloženje. Zvrstile so se aretacije in policijska zaslišanja, pridržanja in preiskave ter internacije. Prva poročila o aretacijah so se pojavila v časopisju že pred vojno napovedjo, tako v Slovenskem narodu že 28. julija, ko so, sicer kot o nepreverjenih, poročali o aretacijah Andreja Gabrščka in dr. Puca v Gorici.⁴⁷ Poročila o aretacijah se vrstijo tudi v naslednjih dveh tednih, tako rekoč v vsak dan. Vsekakor je opazno, da je cenzura sprva dopuščala taka konkretna poročila, vendar povsem brez komentarjev.⁴⁸ Kot sledi iz poznejše preiskave o političnem preganjanju, je prišlo do največ aretacij v drugi polovici avgusta 1914,

---

⁴⁵ Neznani pisec je v Slovenskem narodu na možnost takega razvoja dogodkov opozoril že preden se je sploh začel. »Nemcem se mora priznati, da so situacijo dobro izrabili in lahko je mogoče, da se začne velika persekucija slovenskega naroda. Prva znamenja so že tu in Nemci se tudi že hvalijo, da se hoče ministrstvo postaviti na njihovo stran.« Slovenski narod, 16. 7. 1914, 161, Za kaj se vojskujejo.

⁴⁶ Janko Pleterski: Avstrija in Slovenci leta 1912–1913. V: Kronika, 1975, št. 2, str. 117.

⁴⁷ Slovenski narod, 28. 7. 1914, 172, Vojska ali mir?

⁴⁸ Slovenski narod, 28. 7. 1914, 172, Lažnjive vesti (o aretaciji Ivana Hribarja, op. a.); 29. 7. 1914, Štajersko, Dnevne vesti; 30. 7. 1914, 174, Dnevne vesti; 31. 7. 1914, 175, Dnevne vesti; 1. 8. 1914, 176, Dnevne vesti; Iz Celja; 3. 8. 1914, 178, Dnevne vesti; Aretacije, Aretacija; 10. 8. 1914, 184, Dnevne vesti; Aretacije na Štajerskem in Koroškem; 14. 8. 1914, 188, Dnevne vesti; Aretacije, Aretacije na Štajerskem.

torej več kot dva tedna po vojni napovedi države Srbiji in Rusiji. Na Štajerskem je bilo med aretiranimi zelo veliko duhovnikov slovenske narodnosti.⁴⁹ Vtisu, ki so ga takšna poročila puščala med (opredeljenim) bralstvom, ki je bilo do tedaj vajeno predvsem aretacij osumljenih kaznivih dejanj, so poskušali razbremeniti obdolžene: »Pripominjamo, da aretacija še ni dokaz, da je dotična oseba tudi res storila kako kaznivo dejanje. Razmere so v vojnem času take, da mora država z največjo pozornostjo gledati tudi na svojo notranjo varnost in vsled tega se lahko zgodi, da pride tudi popolnoma nedolžen človek v preiskavo. Zadnje dni se je na Štajerskem in Koroškem opetovano zgodilo, da so bili nedolžni ljudje na podlagi kake denunciacije aretirani pa zopet izpuščeni. Ali so zgoraj imenovane osebe krive ali ne, to pokaže preiskava, ali da jih občinstvo napada, to ne gre. Samo oblast ima pravico kaznovati, ne pa občinstvo na ulici, ki ne more vedeti, če so aretovanci res krivi ali ne.«⁵⁰ Mogoče pa je v tako zavitem komentarju videti tudi toliko kritike in protesta proti temu početju, kot si ga je po mnenju urednikov časopis lahko privoščil. Okoli 20. avgusta so poročila o aretacijah izginila s časopisnih strani in s tem tudi iz javnosti.

Omejitev svobode tiska

Ena od pomembnih uvedenih omejitev demokratičnega sistema je bila sicer nazivno dosledna, a dejansko selektivna cenzura tiska, zlasti seveda političnega tiska. Cenzura časopisja je sicer obstajala že v mirnem času. Pravna podlaga cenzure je bila podana v kazenskem zakoniku, v členih 487 in 493. Ostrejša omejitev svobode izražanja je bila podana v primeru vojnega stanja ali izrednih razmer, razdelana že leta 1912. 25. julija 1914 je bila uvedena dosledna predhodna cenzura vsake izdaje časopisa. Cenzuro je poleg deželnih predsedstev izvajal Vojni nadzorni urad (Kriegsüberwachungsamt), ki je spričo težav z njegovo zakonitostjo deloval v okviru vojnega ministrstva.⁵¹ Prav zato so časopisni uredniki takoj tudi po večini samonadzorno omejili svoje pisanje, saj so sicer tvegali zamude, neredno izhajanje ali celo prepoved izdaje. »Velik del našega občinstva menda ne ve, kaj pomeni to, da je velik del državljanskih pravic razveljavljen, med njimi tudi tiskovna svoboda

---

⁴⁹ Dušan Kermavner: O aretacijah Slovencev med prvo svetovno vojno. V: Zgodovinski časopis, 1973; Pleterski, Prva odločitev, str. 20–32; Pleterski, Politično preganjanje, Viri 2; Martin Moll: Vom Mitbüeger zum Staatsfeind : die Behandlung der kärntner und steierischen Slowenen in Ersten Weltkrieg. V: Kärntner Volksabstimmung 1920 : Leistungen, Defizite, Perspektiven. Klagenfurt 2002, str. 275–294, isti: Erster Weltkrieg und politische Justiz in Österreich-Ungarn : empirische Befunde aus der slowenischen und deutschsprachigen Steiermark. V: Zbornik Janka Pleterskega, Ljubljana 2003, str. 252–283; Martin Moll, Filip Čuček: Duhovniki za rešetkami / Priester hinter Gittern. Ljubljana 2006. Sintetično Walter Lukan: Habsburška monarhija in Slovenci v prvi svetovni vojni. Zgodovinski časopis, 2008, št. 1–2, str. 96–98.

⁵⁰ Slovenski narod, 10. 8. 1914, 184, Dnevne vesti; Aretacije na Štajerskem in Koroškem.

⁵¹ Petra Svobljak: Slovenci v primežu avstrijske cenzure. V: Velika vojna in Slovenci. Ljubljana 2005. str. 109–112.

in da so za izdajanje časopisov uveljavljene posebne izjemne odredbe. Naj torej vzamejo na znanje, da nimamo ne tiste prostosti, kakor smo jo imeli prej, da se ne moremo prosto gibati, marveč se moramo ogibati vsaki stvarici, ob kateri bi se znale dež. oblasti spotakniti. /.../ Tudi naznanjamo, da politične polemike in take stvari sedaj niso dovoljene.«⁵² Listi so tako ostali omejeni, kar se tiče pomembnih političnih, vojaških in gospodarskih tem in državnih odločitev, predvsem na povzemanje tiskovnih vesti in dunajskih ter drugih časopisov (srbskih ni bilo mogoče dobivati že od 23. julija) oziroma kot se je opravičujoče izrazil redaktor Slovenskega naroda, »mi o vojni prinašamo vse, kar je dovoljeno prinesiti«.⁵³

Selektivnost cenzure je opredeljevala predvsem različna nacionalno-politična usmeritev časopisja. Nemško časopisje je bilo po pravilu vojni mnogo bolj naklonjeno, nekateri listi prav vojno hujskaško. Med temi se vedno znova omenja zlasti Grazer Tagespost, pa tudi drugi nemško pisani časopisi niso bili posebej oddaljeni od te splošne usmeritve.⁵⁴ Pozornost cenzure se je mnogo bolj usmerila na južno-slovenske in tudi češke časopise. Med slovenskimi je bila posebej na udaru t. i. radikalna struja, torej nacionalno liberalna smer, ki je izdajala časnika Dan in Danica.⁵⁵ 25. julija 1914 je zadnjič izšla socialdemokratska Zarja, ki je edina kritično odklonila vojno napoved Srbiji; 27. julija je namreč deželno predsedstvo za Kranjsko ustavilo njeno izdajanje, enako kot sindikalnega glasila Rudar. Ustavljena so bili tudi časopisi Glas Juga, Naš glas in Slovenski dom.⁵⁶

Dodatna omejitev državljanskih in človekovih pravic prebivalstva v neposrednem zaledju soške fronte, 1915–1917

Spomladi 1915 je Italija dokončno ušla iz trojne vojaške zveze, ki jo je dejansko zamrznila že z izjavo o nevtralnosti julija 1914. Toda Italija se ni zadovoljila samo s tem, pač pa je hkrati dosegla sporazum z antanto, ki se ji je pod določenimi pogoji, povzetimi v javnem in tajnem dodatku Londonskega sporazuma iz aprila 1915, zavezala, da bo v roku 30 dni vstopila v vojno proti Avstro-Ogrski. Vojno Avstro-Ogrski je napovedala 28. maja 1915.⁵⁷ Tako se je za slovensko ozemlje in tam bivajoče prebivalstvo začelo še dodatno omejevanje že tako omejenih pravic državljanov. Obvezna evakuacija prebivalstva z območja bojev je bila seveda v duhu vojskovanja tistega časa, vendar je slovensko prebivalstvo zato dobršen del vojnega časa preživelo v evakuacijskih taboriščih, če se niso uspeli naseliti pri sorodnikih.⁵⁸

⁵² Slovenski narod, 30. 7. 1914, 174, Dnevne vesti; V težkih časih.

⁵³ Prav tam.

⁵⁴ Pleterski, Politično preganjanje, str. 7.

⁵⁵ Prav tam, str. 74, poročilo vladne komisije za Kranjsko.

⁵⁶ Prav tam, str. 74, poročilo vladne komisije za Kranjsko; Pleterski, Prva odločitev, str. 14.

⁵⁷ Uroš Lipušček: Slovenci in londonski pakt. V: Velika vojna in Slovenci. Ljubljana 2005, str. 49–55.

⁵⁸ Petra Svoltjšak: Vojna - vzrok in spodbujevalka migracij : primer 1. svetovne vojne in slovenskega prostora. V: Migracije in slovenski prostor od antike do danes. Ljubljana 2010, str. 226–244.

Globoko v zaledje obrambnega pasu za mejo in nastajajočih obrambnih položajev na Soči je segla vojaška razglasitev »neposrednega zaledja fronte«, ki je imela za prebivalstvo precej omejujoče odločbe. Cesarska odločba o posebnih pooblastilih vrhovnemu poveljniku na območju političnih oblasti v kronovinah za jugozahodno fronto, od s slovenskim prebivalstvom naseljenih: Koroško, Štajersko, Kranjsko, Goriško in Gradiščansko, Istro in Trst, je izšla 23. maja 1915, takoj ob nastopu sovražnosti.⁵⁹ Pooblastila vojaškim poveljnikom v zaledju fronte so pomenila poleg nadaljevanja vseh uvedenih izrednih ukrepov vojaško kazensko pristojnost za vse prestopke, povezane z vojno in vojsko, večji nadzor gibanja civilnega prebivalstva, občasne popolne zapore prometa in gibanja civilnega prebivalstva, nagli vojaški kazenski postopek za poškodovanje vojaško pomembnih naprav (železnica, telegrafske in telefonske linije).⁶⁰

Obnove parlamentarnega odločanja spomladi 1917

Atentat na predsednika vlade grofa Stürkgha 21. oktobra 1916 je sprožil dva dni pozneje sestanek vodij parlamentarnih klubov, ki jih je povabil predsednik državnega zbora. Razpravljali so o obnovitvi parlamentarnega delovanja v Cislajtaniji. Vsi navzoči načelniki parlamentarnih klubov sicer niso bili tako enoznačno za ponoven sklic parlamenta, kot so to bili slovensko-hrvaški klub in, na drugi ravni, vse slovenske stranke. Sestanek ni dal konkretnega rezultata, saj so bila mnjenja navzočih o obnovitvi dela parlamenta zelo raznolika.⁶¹

Ko pa je cesar 5. novembra 1916 obljubil Galiciji avtonomijo, da bi amortiziral nemško-avstro-ogrsko razglasitev poljske države na območju, ki je bilo mednarodnopravno še ozemlje Rusije, je postala zahteva po sklicu parlamenta skupna zahteva skoraj vse slovanske politične skupnosti. Kljub temu je minilo še skoraj pol leta do konkretnega rezultata.⁶² Glede obnove demokratične ureditve, kar se je enačilo s delovanjem parlamenta, so bila stališča sprva zelo vsaksebi. Kljub vsemu je bil januarja 1917 sklican parlament na zasedanje za 31. maj.⁶³ Načrtovano je bilo, da bo državni zbor deloval le omejeno; po konstituiranju naj bi sprejel vladno izjavo in cesarjevo prisego na ustavo. Nato naj bi poslanci sklenili podaljšanje svojih mandatov. O vojnih razmerah naj bi razpravljal le odsek, ki ga bodo poslanci šele izvolili. Gotovo pa so bila pričakovanja glede »demokratizacije javnega življenja« velika.⁶⁴ Na vse strani je namreč pritiskal vtis februarске revolucije v Rusiji.

---

⁵⁹ Slovenec, 25. 5. 1915

⁶⁰ Slovenec, 21. 6. 1915, 25. 6. 1915, Razglas poveljnika 5. armade.

⁶¹ Pleterski, Prva odločitev, str. 76–77.

⁶² Prav tam, str. 94–95.

⁶³ Slovenski narod, L, 4. 1. 1917, 3, Razne politične vesti.

⁶⁴ Slovenski narod, 25. 4. 1917, 95, Notranjepolitični položaj.

31. maja 1917 se je končno spet sestal parlament. Sklic je bil namenjen tako prestolni izjavi novega cesarja kot – ne da bi si cesar in vlada to želela – programskim izjavam poglobitnih poslanskih klubov, torej političnih strank avstrijskega dela monarhije.⁶⁵ Demokratizacija je pod glavnim tokom nacionalno-političnih zahtev zdrsnila v ozadje, čeprav je pritisk parlamentarnih strank uvedene vojne razmere mehčal. Velika večina se je, bolj ali manj ostro, pritoževala nad ravnanjem vojaških oblasti. Parlamentarno delovanje je tako ostalo pod polnim vtisom nacionalnega vprašanja oziroma, če to prevedemo v jezik države, državno-pravne reforme države, ki je nihala med zvezno državo (nacionalnih entitet) in razpadom države z nastankom nacionalnih držav.⁶⁶ Kljub temu pa so češki in južnoslovanski poslanci ob ponovnem zasedanju izrazili zahtevo po amnestiji političnih obsojencev in je v nadaljevanju, od 5. junija 1917, ko je bila vložena prva tovrstna interpelacija, prišlo do vsebinsko pomembnih spraševanj o kršitvah človekovih in državljanskih pravic v obdobju »vojnega absolutizma« v letih 1914–1916, kar je že samo po sebi pomenilo veliko spremembo dotedanjega stanja. Cesar je sicer 2. julija 1917 izdal akt o splošni politični amnestiji, 15. julija pa je notranje ministrstvo začelo »perlustracijo«, preverjanje upravičenosti interniranja za vse še internirane. Odločanje parlamenta o 181 v vmesnem času sprejetih nujnostnih odredbah pa je dajalo veliko možnosti za izpostavljanje izničenih pravic ljudstva v vojnem času.⁶⁷

Sklep

Vprašanje razveljavitve oziroma zamrznitve demokratičnih pravic politične in javne participacije julija in avgusta 1914, ko je vsa Evropa vstopila v vojno stanje, politično sploh ni bilo resno vprašanje, niti v državnem okviru, niti v slovenski politiki in družbi. Vprašanje patriotizma, podpore državi v njenem naporu, da v vojni zmaga, je bila bodisi iskreno, bodisi pod pritiskom oblasti pretežka. Zaradi notranjih razmer in strukture države pa sta bila omejitev državljanskih svoboščin in delovanje države v vojnem stanju v avstro-ogrski državi kljub vsemu posebno vprašanje, ki je dobilo povsem drugačen zasuk, zasuk v nacionalno obarvano represijo, zlasti nad slovanskimi okolji. Ta niti ni bil nepričakovan, imel je tudi podporo državnih oblasti; nepričakovano potencirano spodbudo pa mu je dalo brezkompromisno izvajanje ukrepov nižjih organov oblasti. Razglasitev vojnega stanja in izrednih razmer v notranjem delovanju države je neizogibno vplivala na civilno družbo in vsakega državljana. Vendar pa je večina pod vtisom grozeče vojne in patriotične strnitve vrst, pa tudi vpliva represivnih postopkov, ukrepe sprejela kot samoumevne in si jih nikakor ni upala (javno) problematizirati. Kot je bilo pod

---

⁶⁵ Pleterski, prva odločitev, str. 100.

⁶⁶ Pleterski, Prva odločitev, str.

⁶⁷ Pleterski, Prva odločitev, str. 123; Pleterski, Politično preganjanje, str. 8–9, 11; Rauchensteiner, Der Tod, str. 453–454.

posebnim vidikom mednacionalnih razmerij in zaostritev opredeljeno celotno družbeno, zlasti pa politično življenje v državi, tako je postal instrument posebnih ukrepov v vojnem stanju instrument mednacionalnih nasprotij in celo spopadov.

Damijan Guštin

STATE OF WAR AS A SUSPENSION OF DEMOCRATIC REGIME AND HUMAN RIGHTS:
AUSTRO-HUNGARY – SLOVENIAN TERRITORY 1914

S u m m a r y

In the 19th century, with the assertion of the rule of law, the states had to legally define – in terms of international law as well as in the form of internal legislation – what had until then been the self-evident involvement of states in wars. The citizens' duty to take part in the wars waged by their own country also involved the states' right to limit the human rights and the rights of its citizens as defined in the fundamental constitutional documents in order to ensure the successful realisation of the wars, simultaneously simplifying the decision-making processes.

In the beginning of the 20th century Austro-Hungary was a state which, despite considerable powers of its ruler, nevertheless implemented the contemporary standards of the democratic parliamentary system, observing the universal right to vote and the citizens' and human rights ensured by the constitution. In 1912 the government updated the legislation representing the legal basis for the introduction of special restrictions in case of war in two packages, adopted in the spring and in December. The adoption of this legislation, especially the laws of waging the wars, was far from simple, even if the Council of Ministers as well as the Parliament's governing bodies exerted pressure in order to encourage it. It turned out that the parliamentary parties obstructing this legislation were in minority. They were defeated, also because the government managed to ensure the support or passive attitude of certain parties, among them the Slovenian People's Party. Even the liberal parties agreed, in principle, with the programme of involving the civil population in wars and with the resulting restrictions of the citizens' and human rights during wartime, while the most resolute opposition of the Czech radicals was nationally motivated. In general it is noticeable that even the major Slovenian political forces – Slovenian People's Party and National Progressive Party – at least recognised the limitations implied by the new legislation if they did not exactly agree with them, acknowledging that this was necessary in order to wage a defensive war. The issue of principles with regard to restricting the democratic rights was not explored, though.

Thus in the summer of 1914, after war against Serbia had been declared, the state leadership was able to disband the parliament, introduce the compulsory military service for all men under 50 years of age, and implement the restrictions of political and citizens' rights without encountering any resistance. Furthermore, resistance soon became impossible, since it could not be expressed in public due to censorship. For the Slovenian population this situation represented the peak of political violence in the Austrian period, since from the end of July 1914 until the autumn the authorities arrested around 900 politically-suspicious citizens, especially nationally-aware Slovenians, and the propaganda was simultaneously directed against the Slavic population. Thus the instrument primarily aimed at ensuring an improved functioning of the state during wartime turned into an instrument of national repression, radicalising the already tense relations between the nations in the Monarchy in the second half of the war.

Nine months later the Slovenian territory became the immediate hinterlands of the front, and therefore the civilian population living in this territory suffered even more restrictions and stricter supervision by the military authorities, lasting until as late as the end of 1917. Only in the fourth year of the war, after the restoration of parliament in the spring of 1917, the political space was once again relaxed enough that the political parties of the persecuted nations could make an issue out of the

abuse of the emergency situation system, and the authorities recognised this as a topic of a (parliamentary) investigation. However, concrete results, measures against the perpetrators, apologies and compensations never took place: not only because they were prevented by the swift dissolution of the state, but also because the topic was exceedingly unpleasant for the state bureaucracy. However, even then the public only focused on the abuse of the system, not on the system of emergency situation and the restriction of the human and citizens' rights itself.